

Behovet av en annan ekonomi

notat och reflektioner av Bengt-Åke Wennberg, Samarbetsdynamik AB från en föreläsning av Kåre Olsson utifrån boken med samma namn.¹

på Ekocentrum 6/3 2013.

Vi vet att jordens resurser inte är oändliga, ändå drivs ekonomin och samhällsutvecklingen av ett omätligt begär. Ständig konsumtion har blivit högsta samhällsnorm utan tanke och känsla för konsekvenserna för naturen, klimatet och människors hälsa och välbefinnande. Människlighetens samlade förväntningar på en ökande materiell konsumtion är inte förenliga med de förutsättningar som råder och kommer att råda på Jorden.

Författarna till boken menar att det ekonomiska systemet måste revideras i grunden. De är inga professionella ekonomer, vilket snarast är en fördel. Utgående från tokigheterna i dagens system skissar författarna på en alternativ ekonomi i fjorton punkter. Några påståenden: Man bör skilja på marknadsekonomi och kapitalism. Den reala ekonomin bör dominera över den finansiella. Vi behöver ett skattesystem där arbete inte beskattas men väl resursanvändning osv.

Kåre inledde med att påminna om att det var han, tillsammans med Emin Tengström och Göran Bäckström som stod bakom miljökonferensen 1972 i Stockholm, som svar på Rom-rapporten 1970 om jordens resurser och framtid.

Utgångspunkten för föreläsningen var påståendet att vi behöver en ny förståelse av oss själva i världen. Vi behöver förstå världen som något i vilken människan ingår som en aktör och påverkare av skeendet. Detta är något som jag och min kollega Monica Hane sedan länge hävdar.

Problemet med Kåres uttalande är att vi inte lever i början av 1900-talet då man stred om vilken "ideologi" som skulle följas. I dag är sådana "överhets"-resonemang förlegade. När Kåre berättar om den "nya förståelsen" som alla skall anamma knyter han an till en föråldrad världsbild. Den världsbild som nu växer fram är dynamisk. Världen blir till. Var och en av oss måste själv ta ansvar för, och egen ställning till, vad som är bäst att göra. Jag återkommer till detta.

En ytterligare svårighet med att förstå den annorlunda ekonomin är att det inte är möjligt för någon att på den korta tid som stod till buds för Kåre att reda i så komplicerade frågor. Man måste dels presentera alla de fakta som åhörarna behöver ta till sig och dels uppfylla ett objektivitetskrav, nämligen att åhöraren skall ges möjlighet att själv ta ställ-

¹ Boken kan laddas ner på:

https://snowpeak.se/~framtid/images/Behovet_av_en_annan_ekonomi_121213_1.pdf

ning. Ges det inte tid för dialog kommer diskussionerna att präglas av ytlighet. Man går hem med en känsla av att man ändå inte fått klarhet. Jag skall i denna reflektion peka på några av de punkter som Kåre tog upp och som jag tycker behöver fördjupas i sådana dialoger. Om jag förstått det rätt pågår många sådana kring boken. Men visst var det en bra föreläsning.

Jag börjar med frågan om dialog och samtal. Visserligen kunde deltagarna på Kåres föredrag göra inlägg. Det är en gest som jag också brukar använda mig av. Åhörarnas inlägg blir emellertid i form av frågor till och svar från föreläsaren. Det fungerar väl för enkel informationsöverföring men är omöjligt när ämnet är nytt och komplext. Då tar dialogerna för mycket av presentatörens tid. Han kommer ur rytmen och tappar tråden utan att den fråga som ställs egentligen blir klargjord.

Man skulle – för att åstadkomma ett konstruktivt samtal – behövt att frågaren gavs möjlighet och tid att fördjupa sitt resonemang snarare än att Kåre på grund av frågan fördjupade sin presentation. Men då blir det något annat än en föreläsning eftersom åhöraren (frågaren) med nödvändighet "tar över" en del av tiden. Därför tystnar man. Inte av rädsla att göra bort sig eller för att man är tystad av auktoriteten utan helt enkelt för att det bara skulle vara förvirrande med ett inlägg. Ett sådant skulle bryta mot den underförstådda meningen med aktiviteten.

Om Kåre har rätt – vilket jag tror – så är föreläsningar intressanta, men inget bra forum för att sprida den nya förståelse Kåre talade om. Kåre konstaterade för sin del, som gammal folkbildare, att en ny inriktning mot hållbar tillväxt egentligen handlar om att skapa en bred bildningsrörelse där många, många fler deltar i demokratiska samtal för att i och genom dessa formulera och ge underlag för det nya tänkandet. Jag är enig med Kåre om detta. Vi brukar därför istället forma våra seminarier i Samarbetsdynamik AB med färre deltagare där en annan typ av samtal är det önskvärda.

Just nu känns emellertid denna strategi ganska orealistisk. En sådan idé är svår att marknadsföra. Man förväntar sig föreläsningar och ett passivt lyssnande. Vi skulle därför gemensamt behöva fundera mycket mer på de *praktiska konsekvenserna av Kåres konstaterande (att det behövs en ny förståelse)*. Denna nya förståelse kan sannolikt inte förmedlas eller byggas upp "på det gamla sättet".

Det är heller inte helt klart hur en sådan förståelse – om den skulle spridas – skulle kunna omsättas i ett gemensamt kollektivt handlande som kan rädda vår miljö. Kanske är det helt enkelt tvärtom. Först när ett nytt kollektivt handlande, en ny kollektiv kompetens, uppträder så tvingar det fram en ny förståelse.

Men vad är då en realistisk strategi när det nu är som det är? Här kunde vi slutat och använt resten av tiden att reflektera över just detta. De svåra frågorna blir obearbetade. De ligger och rumlar i de flestas huvud. Jag tror att nästan varje delfråga som Kåre lyfte under föreläsningen är av en liknande karaktär. Det ligger en hund begravnen som vi måste finna. Åter till föreläsningen.

Kåre började med att tala om "pengar". Den första stötestenen är därför vad vi menar med "pengar". Den bästa liknelse jag kan komma på är att pengar är något som liknar

språket. Språkets ord är ett antal "betecknare" som beskriver den verklighet vi vill tala om. Språket är enbart symboliskt. Ordet "bord" betecknar en fysisk tingest som vi kan ta på och sitta vid och som vi kallar ett bord. Det är viktigt att inte förväxla ordet "bord" med det fysiska föremålet "bord". Orden är symboler för en real verklighet.

Pengar är således det symboliska hjälpmedel med vilket vi betecknar olika reala värden. På samma sätt som orden är pengarna mångtydiga. De kan användas för många olika ändamål. De kan beteckna bytesvärden – när mosters gamla vas skall säljas på auktion – såväl som bruksvärden – den hyra vi betalar för vår lägenhet.

Pengarna är bara symboler. Vår vän José Ramírez brukar likna pengar med en sked. Vi kan äta soppa med en sked men vi kan inte äta själva skeden. Aristoteles symboliserade detta med sagan om Midas som önskade sig att allt han rörde vid skulle bli guld. Men så småningom konstaterade han att han inte kunde äta guld och bad att bli löst från förtrollningen.

Jag tycker att Aristoteles uppdelning mellan den reala resurshushållningen som han kallar "ekonomi" och själva penninghanteringen som han kallar "krematistik" är belysande. Jag kommer att använda denna uppdelning i fortsättningen av texten. Det vår tids politiska diskussioner och nationalekonomin handlar om, är först och främst krematistik. Det är emellertid inte alltid lätt att skilja det ena från det andra. Vi försöker ofta äta skeden. Vi har därmed redan mött en av de stora stötestenarna i vår förståelse av "den anorlunda ekonomin".

Även nästa tema som Kåre tog upp gör att man sätter i halsen. Mot bakgrund av den nuvarande utvecklingen där jordens resurser förbrukas med hög hastighet kan vi inte fortsätta att tänka så som upplysningstänkarna på 1600- och 1700-talet proklamerade: människan vs naturen. Descartes tanke-system ställer människan utanför naturen, som betraktas som skafferi + soptipp. Enligt upplysningstanken lever vi i naturen men vi är inte en del av den. Vi försöker bli herrar över den.

Den politiska diskursen handlar därför främst om administrativa tilltag. Det vill säga om hur vi medborgare skall styras, administreras, hjälpas och "fås att". Man gör då samma misstag som påvisades i programmet "Systemfelet" där man konstaterade att existerande modeller inom nationalekonomin bara såg bankerna som enkla förmedlare av kapital medan de under senare tid visat sig vara betydelsefulla aktörer som direkt påverkar systemet och dess funktion. Etiken hos dessa aktörer har en avgörande roll för resursanvändning och resursförbrukning på jorden.

Aktörerna inom den finansiella sektorn har kunnat agera fritt eftersom vi andra inte insett deras betydelse för det finansiella system vi är beroende av. Men det slutar inte där. Samma tankefel smyger sig in i våra resonemang om relationen mellan människa och natur. Människan är en viktig faktor som dominerar och påverkar naturen.

Vi har alla ett ansvar för naturen vi lever på. Men vi friskriver oss från detta ansvar precis som bankerna friskrev sig från sitt inflytande på penningssystemet. Dagens politiska samtal om ekonomi handlar inte, som de borde, om hur vi alla kan hjälpas åt att hushålla med jordens resurser. De handlar istället om krematistiken – det vill säga vilka spelreg-

ler som skall användas för fördelning av resurser och tillgångar. Spelet är omänskligt. Det är som en maskin som går och går. Vi ansluter oss till spelet utan att tänka på vart det leder oss.

Vi glömmer att utan reala resurser kan ingenting fungera. Vår fysiska överlevnad, speciellt i väst, bygger på att "maskinen" – som vi inte tycker oss ha ansvar för – fungerar; maskinen ska då förstås som metafor för alla tekniska system vi byggt upp i våra industrialiserade samhällen som exempelvis energisystem, vatten- och avlopp, transport- och it-system etc. Dessa är känsliga – t o m punktstrejker kan stoppa livsnödvändiga processer. Något som sällan diskuteras är exempelvis att det inte finns någon ersättning för olja... Detta är en av de stötestenar som borde diskuteras men en fråga där politikerna är förvånansvärt tysta. Man talar bara om krematistiken. Här möter vi enligt Kåre nästa stötesten.

Den ensidiga fokus på krematistiken som i dag finns gör att vi bygger upp otroligt komplexa administrativa system, där kontrollerna kräver mycket kompetens och resurser. Själva verksamheten blir lidande av att så mycket energi läggs på dess administration.

Kåre påpekade att beroendet av de komplexa system som byggs upp leder till en 'inlärdd hjälpsamhet' hos de människor som berörs av dem eftersom språket (krematistiken) som används inte gör det möjligt för dem att förstå hur ekonomin fungerar. De "administrerade" blir handfallna och administratörerna får allt mer makt. Därmed försvinner den trygghet som systemen var avsedda att erbjuda.

En ny stötesten; ska vi ha marknadsekonomi? – Ja, men på riktigt! Kåre beskrev detta genom att referera till diskonteringsräntan. Diskontering är ett ekonomiskt begrepp som betyder att man betalar nu för att dra nytta av insatsen längre fram. Om så blir fallet finns det en positiv diskonteringsränta. Man bidrar genom sin insats till att systemet blir mer kraftfullt och "nyttigt".

Varje transaktion kan därför ses som både ett utbyte och en investering. Varje transaktion har en positiv eller negativ diskonteringsränta. Den kan antingen förbruka och förstöra systemets resurser eller medverka till att dessa förstärks och byggs upp. Pengar ingår därför både i en transaktionsekonomi och i en finansiell ekonomi.

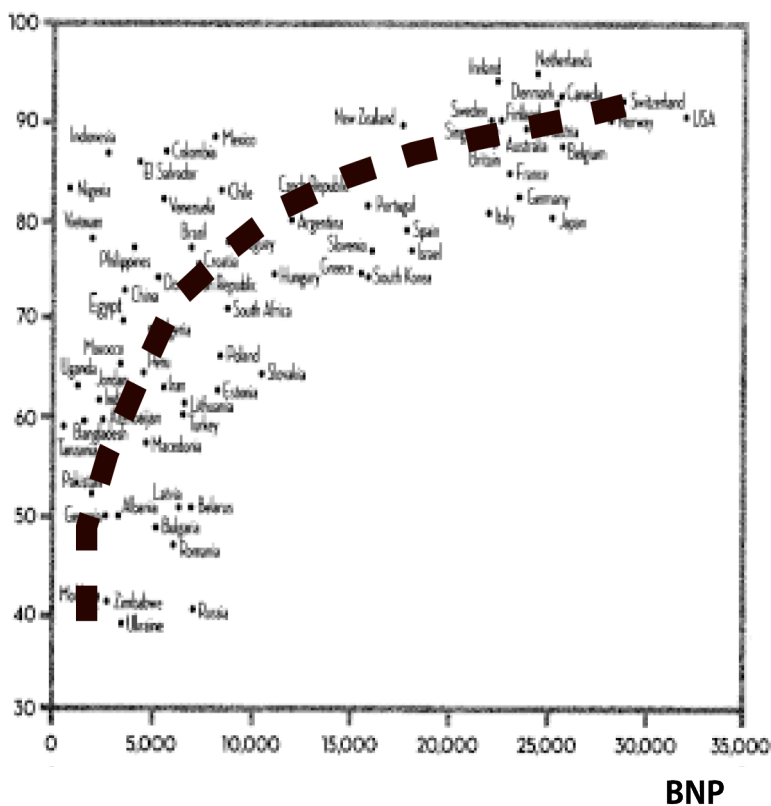
Kåre menade att detta gäller också för människans utbyte med naturen. Vi människor lever inte i en natur som vi utan vidare kan ta i besittning. Vi är i högsta grad med att skapa den – inifrån. Genom vårt handlande kan vi göra att vårt utbyte med naturen i framtiden blir bättre eller sämre. Om vi för framtiden gör utbytet med naturen bättre och mer produktivt medför våra insatser en positiv diskonteringsränta. Om vi gör utbytet sämre har vi bidragit till en negativ diskonteringsränta.

Vad som leder till vad kan diskuteras. Vår nuvarande livsstil medför enligt Kåre att vi ändrar systemet. Men ännu värre – vi ändrar systemets funktion åt det sämre hållet. Systemet kommer i framtiden att ha ett allt mindre bruksvärde för oss och våra barn. Diskonteringsräntan är i dag negativ. De resurser som vi behöver förbrukas, snarare än återskapas, och de funktioner vi drar nytta av försämras, snarare än förbättras. Exemp-

len är många. Vi medverkar exempelvis till att insekter och sädeslag som sedan länge ingått i ekosystemet trängs tillbaka. Vi förbrukar olja så att den tar slut osv.

Så till nästa stötesten. Detta är en sanning vi inte vill och kan se. I de ekonomiska räkenskaperna verkar det som om det sker en positiv diskontering. Vi har och önskar en BNP-tillväxt på minst 2 % per år. Men siffrorna ger en falsk bild. Krematistiken som vi i dag lutar oss mot har avlägsnat sig från att ge information om den reala ekonomin. Ett signifikant exempel är vår tro på BNP-tillväxt som ett mått på välstånd.

LYCKA / VÄLBEFINNANDE

Diagrammet är hämtat från Richard Layards bok "Happiness".

Observera att det Kåre kallar "diskontering" är kurvans *lutning*. Den vanliga tanken är att om BNP ökar så ökar välfärden.

Men bilden visar något annat. Ökad BNP ökar inte välfärden. Kurvan planar ut.

Bilden visar således att en ökad upplevelse av "lycka" inte är kopplad till ett ökat ekonomiskt välstånd – BNP – på det sätt man trott. Bilden ifrågasätter således vårt vanligaste tillväxtbegrepp. Det är helt andra variabler som gäller.

Den nationalekonomiska sifferexercisen visar således enligt Kåre på en positiv diskontering medan verkligheten ser annorlunda ut. Det är mycket sannolikt att vi istället deltar i en omfattande negativ diskontering av jordens tillgångar.

Så hamnar vi då i nästa stötesten. Hur ändrar vi på krematistiken, det vill säga det missvisande ekonomiska språkbruk som numera dominerar all ekonomisk redovisning och all ekonomisk diskussion? Det blir ju löjligt om vi tror att vi kan ändra livsstil genom att släcka ljuset över hela världen en dag om året eller byta ut oljan mot ekobränsle när skälet till den negativa diskonteringsräntan är att hela tankesystemet vilar på en olämplig grund. Nå, allt behöver inte bytas ut. Men det är trots allt uppenbart att det vetenskapliga tankesystem som i dag dominerar våra akademier behöver en grundlig renovering.

Ekonomi och humaniora har länge sneglat på naturvetenskap och teknik för att hämta modeller och forskningsansatser. Den belgiske vetenskapsfilosofen Isabelle Stengers visar att naturvetenskaperna har sprungit ifrån sina egna gamla modeller. Den praxis som numera används inom ekonomisk och övrig humanvetenskaplig forskning är därför kraftigt föråldrad. Denna forskning har inte följt med utvecklingen.

Detta gäller framför allt de ekonomiska tankemodellerna. De ekonomiska felslut som görs är därför delvis en konsekvens av att man inom nationalekonomin och dess forskning använder ett tänkande som inte är kongruent med vad vi i dag vet om naturen. Nationalekonomin har helt enkelt kommit i otakt med modern naturvetenskap och teknik.

Isabelle Stengers har i en serie böcker, "Cosmopolitics", och i ett stort antal vetenskapliga artiklar pekat på möjligheterna att överbrygga klyftorna mellan naturvetenskaplig, teknisk och humanistisk forskning genom de nya upptäckter som gjorts exempelvis av nobelpristagaren i fysik Ilja Prigogone.

Det bör då påpekas att det inte är några små revideringar hon talar om utan grundläggande förändringar i hela det akademiska och vetenskapliga tankesättet. Bara detta område skulle kräva ett flertal seminarier och djuplodande överläggningar som i dag inte kommer till stånd. Det är ingen dålig stöttesten.

Nästa stöttesten handlar om hur vi som vanliga medborgare då skall se på krematistiken. Skall vi bara ge upp? När man som Kåre klagat över att den finansiella ekonomin bara blivit en manipulation av symboler – ett spel – som avlägsnat sig från verkligheten så tycker jag att det ändå ligger något i det. Jag stödjer min uppfattning på att det nya tanke-system som växt fram inom naturvetenskapen, och som Isabelle Stengers refererar till, har mycket gemensamt med spelteori.

Naturen formas inte av övergripande bestämda lagar utan bestäms av interaktiva principer som gäller för dess olika transaktioner. Kåre kallade det ett "nätverk". Jag tycker att en bättre analogi är en "svärm". I en svärm orienterar sig de olika enheterna gentemot varandra och formar dynamiska mönster. Spelteori är därför ingen dum analogi för ekonomiska utbyten.

Styrningen av hela svärmens gemensamma beteende uppstår i några "noder" där energin samlas och där påverkan på det gemensamma mönstret är störst. Men denna aspekt av interaktiv fysik som också inkluderar kvantfysik och sannolikheteorier blir för oss vanliga ickefysiker obegripligt. För att förstå grunderna skulle vi bli tvungna att sätta oss in i Isabelle Stengers nya och synnerligen sofistikerade tankevärldar. Det kan man inte begära. Det är en framtida uppgift för de nationalekonomiska forskarna.

Nå – slutsatsen blir i alla fall att krematistiken avlägsnat sig från ekonomin. Nu måste vi själva återställa kopplingen. Det blir nästa stöttesten. Vi måste sluta att se den finansiella ekonomin som ett symboliskt spel med pengar som kan skötas av datorer utan en mänsklig hand. Vi måste trots allt själva förstå spelets grundläggande natur och dess funktion för att kunna påverka det. Kåre pekade på vad spelet handlar om. Det går ut på fördelning av tillgångar och maktrelationer – ungefär som i spelet Monopol.

Jag tycker att ett bra sätt att förstå spelets natur är att använda Lars Ingelstams definitioner. Lars Ingelstam skiljer mellan transaktionsekonomi och finansiell ekonomi. Så som jag tolkar hans begrepp så är transaktionsekonomin symbolik i överensstämmelse med den nya syn på naturen som jag beskrivit ovan och handlar om *bytesvärden*.

Den finansiella ekonomins symbolik handlar å andra sidan om människans ingrepp i naturen – det vill säga frågan om hur resurser förvaltas och används för att stödja transaktionsekonomin. Sådana insatser är något vi *väljer* att göra snarare än sådant vi *måste* göra. I den finansiella ekonomin handlar det därför om att välja mellan åtgärder som leder till en negativ eller positiv diskontering.

I en sund transaktionsekonomi skall utbytet leda till det som kallas win-win. Båda parter skall vinna. Skjuter man en björn kan någon ta skinnet och andra köttet. I en sund finansiell ekonomi skall den positiva diskonteringen dominera. Bruksvärdena skall öka.

Pengar i transaktionsekonomin har sitt berättigande genom att parterna ser *olika* värden i det man byter med varandra. Genom pengarna kan dessa olika värden översättas i ett fast värde som båda parter kan acceptera trots att det egentligen inte är kopplat till något reallt värde. Pengar har bara ett symboliskt och fiktivt värde (sedan guldmyntfoten togs bort). Pengars värde bygger därför på att alla accepterar att de har denna funktion och att värdet kan hållas konstant över tid.

Det finns emellertid ingen naturlag som säger att transaktionerna behöver vara win-win. Att åstadkomma win-win är en etisk fråga. Utfallet bestäms av de som deltar och de regler de sätter för "spelet". Spelet kan också utformas som ett nollsummespel i vilket den ene vinner vad den andre förlorar. Detta beskrivs numera i nationalekonomin i förskönande ordalag som konkurrens – må den starkaste vinna.

Spelet kan också utformas så att alla förlorar – nämligen om man gemensamt under spelet förbrukar de resurser som alla behöver (vilket händer i krig). Kåre pekar alltså på möjligheten att dagens krematistik har denna karaktär. Genom att omedvetet delta i spelet föröder vi den natur vi alla är beroende av.

Så som ekonomin formas så kan den alltså leda till rikedom eller fattigdom. Begreppet *hållbar tillväxt* borde således betyda win-win-relationer i transaktionsekonomin och en positiv diskonteringsränta i förhållande till naturen i de investeringar som görs. Men det är tveksamt om vi är där. Det finns många undersökningar som visar att transaktionsekonomin är en förlustaffär och att de investeringar som i dag görs har en negativ diskonteringsränta. De försämrar, snarare än förbättrar, hushållningen av resurser.

Ibland ger de exempel man som föreläsare tar upp för att illustrera resonemangen upphov till nya stötestenar. Ett konkret och illustrativt exempel, som Kåre nämnde och som leder till en sådan stötesten, är synen på de rationaliseringar som utförs i näringslivet och finansdepartementets ambitioner att "spara", det vill säga minska användningen av mänskliga resurser. Att på detta sätt öka "vinsten" uppfattas av många som något nödvändigt – och närmast som en naturlag.

Men en sådan strategi skapar också arbetslöshet. Arbetslöshet är ett stort resursslöseri och är därmed en negativ faktor i resurshushållningen. Vinsten som skapas genom "besparingar" uppstår i detta fall på andras och samhällets bekostnad. Det som verkar vara en naturlig och klok åtgärd – att begränsa personalresurserna – visar sig således vara en destruktiv åtgärd som försämrar det gemensamma resursutnyttjandet.

Resultatet av en sådan "besparing" i den offentliga sektorn blir att samhällets möjligheter att tillgodose allmänhetens förväntningar visar sig bli allt mer otillräckliga – vilket i sin tur har gjort att offentliga verksamheter numera står inför ett närmast oöverstigligt finansieringsgap.

Det som ser ut som en vinst i räkenskaperna leder till en negativ diskonteringsränta. Att minska personalstyrkan i en offentlig verksamhet är således inte någon "besparing" om den offentliga verksamhetens funktion för samhällsmedborgarna därmed försämrats och begränsats. De resurser som vi alla är beroende av – människorna – används då inte bättre utan sämre.

Så till nästa stötesten. Hur man använder resurser, och om de används för att ge en positiv diskonteringsränta när det gäller bruksvärdet, kan inte utläsas ur dagens sätt att föra räkenskaper. Det enda mått vi har är "vinsten", och den ger inte sådan information. Detta gör att förståelsen av våra verksamheters betydelse för samhället haltar. Vissa insatser som ökar ägarnas vinst förbrukar egentligen bara våra gemensamma resurser och skapar en negativ diskonteringsränta.

Så till nästa stötesten – pengars nominella värde. För att pengar skall vara till nytta i transaktionsekonomin så måste de ha ett eget nominellt värde *som bara är symboliskt*. Poängen är att alla måste lita på att detta värde är "stabil". Det är därför som riksbanken måste ha ett inflationsmål. Här börjar kreatistiken bli närmast obegriplig.

Jag har exempelvis aldrig förstått varför inflationsmålet är just 2 %. Det betyder ju att vi har satt målet att pengarna skall bli 2 % mindre värda varje år. Jag antar att detta beror på att man förutsätter att transaktionsekonomin (bytesekonomin) ökar med totalt 2 % genom en fortlöpande positiv diskonteringsränta. Man förutsätter således att värdet av allt som byts med hjälp av pengar årligen borde öka med 2 %.

Ökningen, som man räknar med, kommer sig då av att det byts mera eller att de som byter med varandra anser att det som byts ett år är mera värt än det var året innan. Om bytesvärdena ständigt ökar behövs det mer pengar för att transaktionsekonomin skall fungera.

Mer pengar i systemet gör emellertid att det relativa värdet på varje peng minskar. Då blir det inflation. Det krävs alltså att transaktionsekonomin och penningtillgången balanserar varandra. Man har i nationalekonomin antagit att detta sker automatiskt men modellen är tveksam. TV-programmet systemfelet visade att bankerna själva producerar pengar genom att ge krediter och att pengavolymen därför numera expanderar ohejdat.

Inflation, mer pengar och därför lägre värde på pengarna, medför att eventuella skulders värde i förhållande till transaktionsekonomin minskar. Detta gäller också de pengar som

sparas. Spararna kan genom inflationen inte köpa lika mycket för sina pengar som de gjorde förut. Inflation medför därför en fortlöpande omfördelning av kapital till förmån för de som aktivt lånar in och därefter lånar ut pengar – det vill säga tjänar pengar på pengar.

Deras skulder sjunker i värde genom inflationen. När pengarna väl är utlånade kan de kräva ränta och utdelning som gör att deras fodringar ökar i värde. De tjänar alltid på inflationen. De som måste *tjäna in sina pengar med arbete* och som i samband med det sparar pengarna på banken förlorar däremot ständigt en del av sina pengar genom att de minskar i värde.

Vi kommer då osökt in på nästa stötesten – nämligen på frågan om kredit. Kreditbegreppet är nyckeln för att förstå det finansiella systemet. Användningen av begreppet kredit är en av mänsklighetens största innovationer. Resurser av olika slag kan omvandlas till pengar som i sin tur kan omvandlas till resurser. Pengarna är skeden man äter soppan med. Kredit innebär att man kan låna pengar – det vill säga vilka som helst resurser – från någon som har ett överskott av dem och inte själv har möjlighet att investera dessa i något som kan ge en positiv diskonteringsränta. Dessa pengar kan sedan omvandlas till just de resurser låntagaren själv behöver.

Låntagaren ges då möjlighet att investera resurser på ett helt annat område än vad den ursprungliga ägaren hade kunnat göra. Lyckas låntagaren åstadkomma en god investering med positiv diskonteringsränta så kan denne därefter betala tillbaka lånet med ränta. Både utlånan och låntagaren har då gemensamt medverkat till att transaktionsekonomin växer. För samhället är detta en win-win-situation.

När denna mekanism fungerar väl så kan man därför tillåta att penningmängden ökar i takt med kreditgivningen och i takt med att summan av bytesvärdena ökar. Värdet av pengarna hålls konstant om de två systemen matchar varandra. Det är riksbankens roll att se till att denna matchning fungerar. Här dyker 2 % målet upp. Men detta har visat sig vara en omöjlig uppgift för riksbankerna. Antagligen för att systemen är ostyrbara. Detta gör att fordringarna blir osäkra.

En annan stötesten blir då handeln med krediter. Om en låntagares resurser förbrukas och inte kan återskapas blir låntagarens återbetalningsmöjligheter allt mindre. Skulden ökar och måste kanske avskrivas. Fordringsägaren – långgivaren – löper en risk. Denna risk värderas med hjälp av räntan. Ju större risk desto större ränta. Räntan kan ses som "kapitalistens" sätt att behålla och förmera det kapital – i form av pengar – denne har att låna ut. Så länge ekonomin är sund kan fler betala igen sina lån än de som måste gå i konkurs. Då kan långgivaren känna sig trygg med att få tillbaka sina fordringar.

I den bästa av världar så är det i dåliga tider fortfarande en win-win-situation – även om det skulle vara så att några inte klarar av sina lån så finns det alltid de som kompenserar för det. Om nettot är positivt kan de som lånar ut bevara sina tillgångar i "pengar" och låna ut till allt flera. Transaktionsekonomin växer.

Om det emellertid är så som Kåre påstår – att man inom transaktionsekonomin bara *förbrukar* våra gemensamma resurser och inte skapar några nya – så uppstår ett pro-

blem. Det finns då inte tillräckligt värde i det som byts i den reguljära transaktionsekonomin. Detta händer när pengarna huvudsakligen används för konsumtion snarare än för investering. Så verkar läget vara i dag.

När pengarna förlorar i värde, som nu, så uppstår ett överskott av pengar i förhållande till de utbytestransaktioner som görs. Då ökar behovet av att tjäna pengar på pengar. Pengarna flyttas in i den finansiella sektorn. Ekonomin blir perverterad. Vi kommer då in på nästa stötesten.

En svårighet i de allmänna diskussionerna är att ordet finansmarknad förvirrar oss. Finansmarknaden är inte alls som den marknad vi känner till i transaktionsekonomin. I finansmarknaden byts inte varor mot pengar. Vad man handlar med på finansmarknaden är risker. Den risk det handlar om är att fordringsägaren som äger skuldsedeln inte skall få tillbaka sina pengar av låntagaren och inte heller få del av den avkastning i form av ränta som låntagaren utlovat.

Enligt traditionell ekonomi ligger långgivarnas förväntningar på återbetalning och avkastning gömda i låntagarens reala tillgångar. Det är avkastningen, och det kommande försäljningspriset av de objekt som låntagaren investerat i, som är den osäkra faktorn och som därför motiverar räntans storlek. Detta gäller exempelvis insatslägenheter, hus, fastigheter, verksamheter etc. Låntagaren sätter vanligen det man köpt som borgen för det lån man tagit för köpet. Låntagare och långgivare är på detta sätt förbundna med varandra.

Om exempelvis ett vindkraftverk står som borgen för en fordran lever fordringsägaren med en risk. Fordringsägaren är beroende av att låntagarens affär "går med vinst". Annars kan fordringsägaren inte räkna med att få avkastning på sitt kapital och heller inte räkna med att få tillbaka sina pengar. Fordringsägarens risk bestäms av huruvida vindkraftverket kan producera ström som någon vill ha – det vill säga att det har ett bruksvärde för de som är anslutna till det.

Vi kommer då tillbaka till skillnaden mellan bytesvärde och bruksvärde. Priset på insatslägenheten är inte bara ett bytesvärde. Ur långgivarens synpunkt är det också ett bruksvärde. Bruksvärdet är i detta fall en förväntan på framtiden. Ju säkrare fordringen är och ju mer avkastning den ger desto lägre risk.

Långgivaren spekulerar således i ett *framtida* snarare än ett existerande bruksvärde. Ju större detta kommer att bli desto högre pris kan man förvänta sig att låntagaren får när tillgången säljs. Därmed ökar sannolikheten att lånet kan betalas tillbaka med god ränta. Så är det tänkt. I varje fall när man investerar i aktier.

Det framtida bruksvärdet är således beroende av att *verksamheten* hålls igång, att den får många kunder, att den fungerar väl och att låntagaren till slut kan sälja den med viss förtjänst. Detta leder till ett problem i språkbruket. I finansmarknaden investerar man numera i "verb" – något som görs – snarare än i "substantiv" – något som finns. Detta får avgörande betydelse för hur vi som medborgare skall betrakta de finansiella transaktionerna. Framför allt när det gäller offentliga verksamheter och det ansvar vi ger statliga verksamheter och våra politiker.

Nästa stötesten leder oss tillbaka till Kåres huvudproblem – resurshushållning. Om vi inte realistiskt förstår hur och på vilket sätt resurser kan tillskapas och behållas i samhället så kan vi heller inte räkna ut om de pengar som investeras i olika objekt och verksamheter kan ge någon framtida avkastning eller om investeringarna bara dränerar resurserna och därmed bidrar till att vi alla blir fattigare. Respekten för, och kunskapen om, resurshushållningsprinciperna är i dag låg.

Detta har gjort att man "tappat bort" resursfrågan. Skuldsedlarna betraktas istället på marknaden enbart som bytesvärden. De får slumpmässigt värden av samma typ som det som sätts på vasen i antikmagasinet. Det handlar om hur mycket någon vill betala för en viss fordran och vilka som är villiga att ta risken. Vi får en kasinoekonomi.

Denna osäkerhet när det gäller de finansiella värdena och diskonteringsräntans betydelse är synnerligen destruktiv. Eftersom man inte förstår resurshushållningsprinciperna – och oftast mörkar de negativa konsekvenserna för att vinna fördelar i pokerspelet – finns det ingen broms för spekulation och förväntningar.

Eftersom pengar dessutom kan produceras i närmast obegränsad mängd i själva bank-systemet så fungerar det ungefär som i postkodlotteriet. Möjligheterna till vinster – för enstaka och få spelare – ökar. Därmed lockas allt fler att delta. Men majoriteten förlorar alltid. Den som ende som alltid vinner är den som arrangerar lotteriet och tar ut en procent av alla insatser – i detta fall bankerna.

Så till nästa stötesten. Inflationen gör att de aktörer i finansekonomin som lever på lån tillfälligtvis kan leva gott när de lånar för att spekulera. Deras skulder kommer hela tiden att minska. De aktörer som å andra sidan engagerar sig i utbyte av arbete och tjänster, får allt mindre för sina surt förvärvade pengar.

Fordringar i tillräcklig mängd innebär makt. De som är fordringsägare kan då gripa in i olika verksamheter för att säkra sina "pengar". De har större anledning att göra det (säkra vinsten) än att säkerställa en god resurshushållning. Man kan realisera tillgångar, genomföra kostnadskontroller, blockera viktiga utvecklingsaktiviteter etc. Allt för att se till att de pengar man lånat ut skall kunna återfås. Då försämras resurshushållningen. Behovet att säkra sina pengar skapar en ond cirkel som inte bara försvårar för det egna landet och dess valuta utan som också sprider sig internationellt.

Vi är då inne på en ny stötesten. Pengar är visserligen en nationell angelägenhet men deras användning går över nationella gränser genom den handel som etablerats. Transaktionsekonomin är således inte enbart nationell utan är också internationell. När pengatillgången i en viss valuta ökar så minskar valutans relativa värde. Om valutans värde på den internationella marknaden sjunker så höjs priset på det man inom landet köper in utifrån och priset på det utlandet måste betala för landets produkter och tjänster blir lägre än tidigare i deras valuta. Det gynnar exporten och bromsar importen.

Men detta är en win-lose-relation. Ett minskat värde på ett lands valuta kan allvarligt påverka andra länders transaktionsekonomi. Andra länders egna resurser riskerar att bli underutnyttjade eftersom deras medborgare nu kan köpa varor och tjänster billigare än förut från det första landet – vilket slår ut de egna industrierna. De får dessutom svå-

rare att exportera sina egna varor och tjänster till det land vars valuta minskat i värde eftersom konsumenterna i detta får betala ett högre pris för det säljande landets produkter och tjänster. Allt som allt skapar detta ett sämre resursutnyttjande hos de länder vars valuta inte minskat i värde. Det är ett nollsummespel.

Detta brukar populärt beskrivas som att det land som tvingas minska värdet på sin valuta exporterar sin arbetslöshet. Här ligger källan till det som kallas "valutakriget" i vilket både USA och Kina nu agerar för att sänka värdet på sina valutor för att påverka handeln och dra fördelar på varandras bekostnad. Många ekonomer påstår att ett sådant valutakrig var grunden till det andra världskriget och en av orsakerna till Hitlers ambitioner att göra Tyskland till en världsmakt. Man skulle inte styras av andra och ta hjälp utifrån. Man skulle själv bli "herrefolket"..

Den avgörande frågan för att nå balans även i den internationella transaktionsekonomin är alltså inte i första hand valutans internationella värde utan hur den egna inre transaktionsekonomin reala värde kan öka – det vill säga hur man i det egna landet bättre kan hushålla med, och på ett klokt och långsiktigt hållbart sätt exploatera sina egna resurser. Detta flyttar ansvaret till den egna befolkningen. Man kan inte avsäga sig detta ansvar.

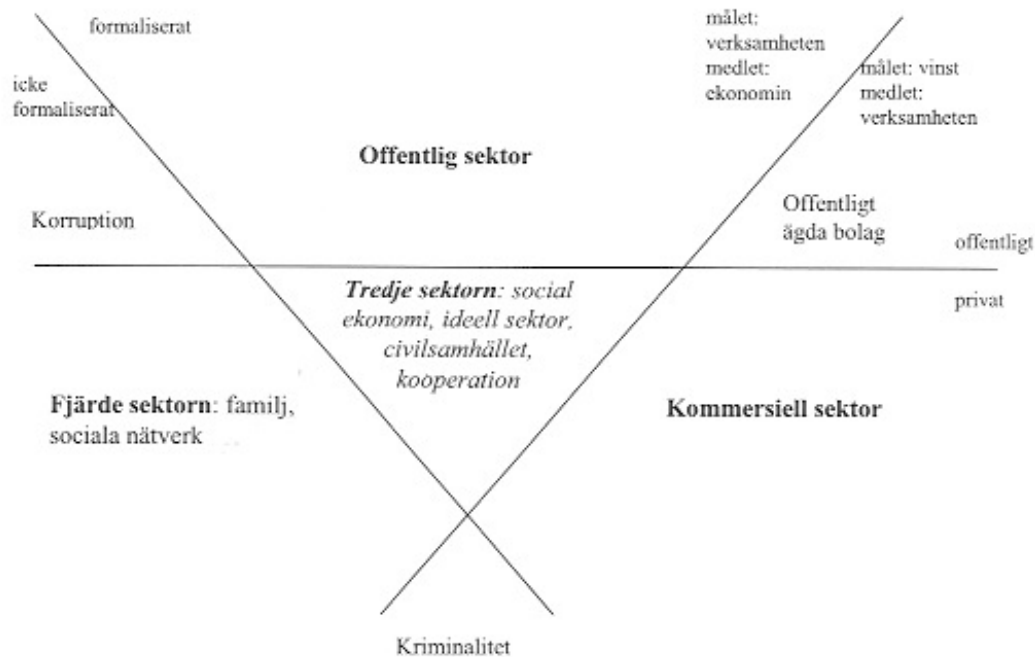
Varje lands befolkning har nämligen gått i borgen för sin valutas värde genom sin riksbank. Om man inom landet misslyckas med att öka de faktiska bytesvärdena så att balansen återställs måste man spara – begränsa och försämra resurshushållningen – och kommer i underläge gentemot andra nationer. Man kan riskera att inte längre vara herre i sitt eget hus.

Problemet är då pengamängden. Mindre volym arbete och sämre resursutnyttjande skapar ett överskott i penningvolymen och valutan riskerar att sjunka i värde. Detta scenario förvärras av att andra länder inte vill ligga med ett sådant lands valutor i lager utan "säljer tillbaka dem" så fort det är möjligt. Detta hände i 1990-talets kris i Sverige. När kapitalister misslyckas med sin spekulation kan de därför, om de har tillräcklig makt, kräva pengar tillbaka av oss andra – allmänheten – som gått i borgen för pengarnas värde. Detta är vad som händer i Grekland och på Cypern.

Ur demokratisk synpunkt kan därför de finansiella transaktionerna inte få bygga på slumpen och på en kasinoekonomi. Vi ingår i naturen och vi måste därför, när vi diskuterar finansieringsfrågor, ta ställning till vilken natur vi vill ha och vilken som är möjlig att skapa. Detta är en fråga som inte bara berör regeringar och experter och privata entreprenörer utan oss alla. En av de frågor som Kåre tog upp är därför hur vår finansiella ekonomi, och finansieringsfrågorna, skall kunna inordnas i och bli förenliga med vår demokrati så att medborgarna kan vara med och styra skeendet mot önskvärda och hållbara utfall.

Kåre avslutade med att skissa en modell där det civila samhället (= den ideella sektorn, den 3:e sektorn, den sociala ekonomin) skulle kunna bli motorn i utvecklingen. Han menade att en organiskt framväxande förändring av människor som sätter igång lokalt, och därmed kan inspirera andra, är att föredra.

Vi bör inte pådyvla varandra färdiga lösningar eller visioner. När vi vet och visat hur det kan fungera praktiskt kan vi också formulera den kreatistik som är lämplig. Att börja med kreatistiken är att sätta kärran framför hästen.

Modellen bestod av tre räta linjer som korsade varandra på en tvådimensionell yta:

Linje 1 avgränsade offentligt från privat

Linje 2 avgränsade formaliserat från icke-formaliserat fungerande

Linje 3 avgränsade fälten där målet var vinst från där målet var verksamheten

Det civila samhället hamnade då inom den triangel som avgränsades av de tre linjerna (privat+formaliserat+ verksamhet) – exempelvis en kooperativ förskola. Där trodde han att generatören för fortsatt hållbar tillväxt låg.

Den kommersiella sektorn hamnar i fältet privat+formaliserat+vinst

Familjeliv och sociala nätverk hamnar i privat+icke-formaliserat+verksamhet

Den offentliga sektorn ligger i offentlig+formaliserat+verksamhet

En intressant observation, som alla kan göra, är att jämföra de politiska frågor som nu diskuteras inför valet 2014 med de stötestenar jag här pekat på.